

Лекція 6. СЮЖЕТИ ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ В ПРОГРАМІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ 10–11 КЛАСІВ: КОНТЕНТ І ДИДАКТИКА

План

1. Окопна правда світових війн.
2. Людина і Влада в тоталітарній системі.
3. Криза режиму 1970–80-х років в світлі історії повсякденності.

Література

Федчиняк А.О. Методичні засади вивчення історії повсякденності в 8–9 класах загальноосвітніх шкіл. Автореферат дис. ... канд. пед. наук. Спец. 13.00.02 – теорія та методика навчання (історія та суспільствознавчі дисципліни). Київ, 2011.

Мороз П., Мороз І. Інтегрування історії повсякденності у шкільний курс історії: дослідницький аспект. *Проблеми сучасного підручника*. 2023. №30. С.86–100. URL: <https://ipvid.org.ua/index.php/psp/article/view/676>

Значення історії повсякденності полягає в тому, що її вивчення сприяє не лише набуттю первинних знань, а й розвитку складних умінь, накопиченню досвіду, опануванню стратегій поведінки, емоційно-ціннісній орієнтації, розвитку творчого мислення, формуванню власного погляду і критичного ставлення до інформації, отриманої під час ознайомлення з повсякденним життям людини певної епохи, толерантному, неупередженому сприйняттю й доброзичливому ставленню до інших народів, груп, осіб. Особливості вивчення історії повсякденності полягають у наданні набутим знанням, навичкам і вмінням індивідуалізованого, конкретного життєво-сміслового характеру, чітко визначеної практичної спрямованості щодо власного життя.

Проблематику повсякдення ранньої радянської доби ще донедавна вітчизняні історики залишали поза полем дослідницької уваги. Звичайне життя суспільства в роки непу, що непомітно тривало з дня в день, не було об'єктивованим, вважалось тільки фоном справжньої, подієвої історії, її маловартісною і незначущою, другорядною стороною. Це не означає, що описи про повсякденне життя зовсім не потрапляли на сторінки історичних досліджень. Історики почасти вдавались до розповідей про буденне як до фонових ілюстрацій великих подій, процесів і явищ. Прийом контрастного протиставлення державно-політичного життя, як значущого і визначального в історії, звичайному, буденному побутуванню пересічних, безіменних, невідомих людей дозволяв підсилити пріоритетні концептуальні засади і відтінити магістральні висновки. В економічній історії проблеми повсякдення зазвичай поглиналися питаннями виробничої сфери. Навіть соціальна історія, захоплена загальними показниками (динаміки заробітної платні, розширення житлової площі, кількості вироблених на душу населення продуктів і товарів широкого вжитку, відкритих шкіл, клубів, театрів і стадіонів, витрат соціального страхування, санаторно-оздоровчого забезпечення тощо), губила буденне життя суспільства з поля зору. Культурологи також не зосереджувались на повсякденності через її профанність, вважаючи, що культурно-духовне життя вичерпується філософськими, релігійними, політичними, етико-естетичними доктринами. Філософи, хоч і піддавали аналізу масову свідомість (а радянські — крізь відому наріжну "буттєвизначальну" формулу), абстрагувалися від конкретики щодення.

Надзвичайно актуальним є вивчення повсякденної історії воєн. Вплив війни «пронизує» всі сфери життя людини. Війна кардинально змінює звичний життєвий ритм людини, порушує усталені соціальні зв'язки, переорієнтовує людину та спільноту на нові цінності. Воєнний стан «пронизує» всі сфери життя і навіть у віддалених від фронту районах воюючої країни відчувається напружений пульс протистояння з ворогом. Такі

життєві фактори, як от: мобілізація до війська, встановлення відповідних режимних норм, необхідність економії життєво необхідних ресурсів, втрата близьких і рідних, а також майна, житла, вимушені міграції, терор чи насильства окупантів – усе це різко змінює не тільки звичний життєвий ритм, порушує усталені соціальні зв'язки, а й переорієнтовує на нові цінності, серед яких не перше місце виходить збереження життя.

Війна надміру насичена граничними ситуаціями, в яких максимально розкриваються риси характеру, здібності і нахили індивіда. Комплексне дослідження феномену війни насамперед в антропологічному, а не суто військовому, політичному чи економічному вимірі, створює передумови для виявлення її характеристики усієї палітри людських реакцій, переживань, мотиваційних імпульсів, а також моделей поведінки і життєвих практик в умовах, що суттєво відрізняються від мирного часу.

Задовольнивши базові споживчі потреби громадян кількісно, «радянське суспільство» поступово еволюціонувало в бік суспільства споживання. Попри дефіцит, черги, низьку якість товарів і послуг, перелік останніх розширювався, а підвищеного попиту набували перш за все якісні товари.

«Вирівнювали» громадян неформальні практики на «тіньовому ринку» товарів і послуг. Потужним економічним каталізатором корупції, блату, хабарництва був хронічний дефіцит товарів і послуг, що його не могла подолати директивна економіка. Попри декларації та рішучі заклики покінчити з цими ганебними явищами, вони продовжували існувати з огляду на планову, фальшиву економіку та побутування в середовищі влади. Глибина їх проникнення в суспільство, масштабність охоплення спонукала владу залучати до боротьби з ними навіть гумор та сатиру, що означало фактично визнання власного безсилля у подоланні їх адміністративними методами.

Вивчення історії повсякденності має ґрунтуватися на таких принципах:

1) цілеспрямованості, дотримання якого вимагає від учителя вміння ставити оптимальні завдання навчання, розвитку й виховання;

2) доступності, що полягає у відборі та підготовці авторами підручників і вчителями навчального матеріалу з історії повсякденності з метою забезпечення його сприйняття й засвоєння учнями з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей;

3) самостійності й активності, який передбачає поступове просування учнів від активного засвоєння матеріалу з історії повсякденності під керівництвом учителя до самостійної діяльності, від репродуктивної діяльності до творчої, що забезпечується під час роботи з різними засобами навчання;

4) проблемності, який сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів за допомогою спеціально створених учителем суперечливих ситуацій, порівняння різних, часом протилежних позицій у поясненні різних явищ повсякденності, розв'язання яких вимагає застосування наявних у школярів знань й умінь;

5) наочності, сутність якого зводиться до необхідності залучення різних органів відчуття до процесу сприймання й аналізу навчальної інформації з історії повсякденності за допомогою використання речових пам'яток, образних та умовно-графічних засобів;

6) емоційності, що сприяє виникненню в процесі пізнавальної діяльності учнів відповідних емоцій, почуттів, які можуть стимулювати успішне просування школярів у навчанні через жвавий, образний виклад матеріалу вчителем, використання цікавих прикладів, застосування наочності й технічних засобів навчання, стимулювання учнів до висловлювання емоційно-ціннісних суджень.

На вивчення історії повсякденності програма відводить невелику кількість часу. До того ж, невпорядкованість вказівок у часі не сприяли створенню цілісної картини повсякденності, вимагають періодичного повернення до цього матеріалу на інших уроках історії. Тому вчителю доводиться укладати низку пізнавальних завдань, пов'язаних із

історією повсякденності. Вони включаються до загальної структури уроку, не порушуючи його компонентів і змістовної частини. Завдання стосуються різних аспектів історії повсякденності та дозволяють встановити зв'язок між ними, оскільки вони спираються на попередні уявлення учнів і є логічно взаємопов'язаними та допомагають створювати цілісний образ епохи.

Пізнавальні завдання, що пропонуються учням, мають різну спрямованість (формування уявлень, понять, навчально-пізнавальних умінь, емоційно-оцінних суджень); передбачають ознайомлення з різними складовими повсякденності; особливості їх прояву; орієнтують на різні рівні пізнавальної діяльності учнів (репродуктивний, перетворюючий, творчий).

Надзвичайно ефективними стануть навчальні проекти, що стосуються дослідження повсякденного життя в різні історичні періоди, оскільки вони дають змогу учням застосовувати свої знання та вміння в реальному житті. Теми таких проектів можуть бути різноманітними, наприклад: «Віртуальний музей повсякденного життя», «Моя родина в історії», «Свята й традиції моєї громади», «Повсякденність у фото та відео», «Історичний блог/газета про повсякденне життя в різні історичні періоди» тощо. Учням можна запропонувати реконструювати певні ситуації, пов'язані з повсякденним життям у минулому. Наприклад, вони можуть відтворити традиційні свята, зіграти ролі тих, хто жив у різні історичні періоди, або провести спробувати приготувати їжу без газу та електрики тощо.

Такі проекти/завдання можуть допомогти учням зрозуміти, як жили та працювали люди в різні історичні періоди, а також допомогти зрозуміти, які були соціальні та культурні відмінності у різних країнах та регіонах у минулому. Ці проекти дають змогу учням досліджувати історію повсякденності в інтерактивному та цікавому форматі, що допомагає збільшити зацікавленість учнів у навчанні та розвивати їхні знання та вміння.